

om skillnader, problemfokusering och stereotypisering med andra än etnicitetsglasögonen på näsan?

Å ena sidan: En viss önskan om mer infinner sig. Å andra sidan: Generellt skulle den 350 sidor tjocka boken ha vunnit på en tuffare redigering med fokus snävare inställt på just bruket av kultur. Ett par artiklar vecklar in sig i alltför omfattande empiriska beskrivningar där det antologigemensamma syftet – ”att visa hur människor utanför kulturvetenskapernas sammanhang gör bruk av kultur” – riskerar gå förlorat.

Summa summarum lämnar den här antologin åtminstone en fråga efter sig. Hur förhåller sig etnologins kulturbegrepp till den utomakademiska användningen? De flesta författare intar ett kritiskt och distanserat förhållningssätt till sina undersökningsobjekts kulturbrukande. Men sällan – eller möjligen aldrig – aktiveras något etnologiskt kulturbegrepp av någon författare. I denna mening klarar sig skribenterna utan kulturbegreppet eftersom det här endast tjänstgör som föremålet för studierna och inte ges någon vetenskaplig analytisk potential. Samtidigt kan boken läsas som ett försök att undersöka vad som händer med forskning när den lämnar akademien och används i samhället. Det är ju inte så att jag som etnolog inte känner igen mig i hur kultur används i t.ex. sjukvården eller politiken. Känslan av att något har varit i säck innan det kom i påse tränger sig på.

Vilket kulturbegrepp är egentligen legitimt att anlägga i det etnologiska samhället? Bland den här antologins författare tycker jag mig kunna ana ett slags beröringsångest inför begreppet. Givetvis är det problematiskt att ha ett begrepp som både representerar undersökningsobjektet och är att betrakta som ett analytiskt perspektiv på detta objekt. Diskurs dyker upp i ett par artiklar som analytiskt perspektiv. Det är inte så överraskande. Men det understryker frågan om kulturbegreppets ställning och potential i etnologin. När får vi läsa en ny antologi som handlar om bruket av kultur i etnologin? Den borde påbörjas ganska snart om vi inte ska tvingas se oss om efter ett nytt disciplingemensamt begrepp.

Lars-Eric Jönsson, Lund

Lena Martinsson: *Jakten på konsensus. Intersektionalitet och marknadsekonomisk vardag*. Liber, Stockholm 2006. 220 s. ISBN 91-47-07729-8.

Låt det vara sagt från början, *Jakten på konsensus* är en i flera avseenden mycket intressant och inspirerande

studie av arbetsliv, arbetsfördelning, gemenskap och konflikt. Den rymmer spännande teoretiska diskussioner om bl.a. klass och kön, men också insiktsfulla analyser av relationen mellan människa och maskin. Här låter sig Lena Martinsson på ett förtjänstfullt sätt inspireras av Actor Network Theory och Bruno Latour. Studien visar dessutom prov på en emellanåt strålande etnografisk skärpa fast förankrad i deltagande observationer och intervjuer. Prosan är avskalad och det känns som en lättnad att framställningen inte är överbelamrad med metaforer. Metaforrikedom riskerar alltid att fördunkla snarare än att bidra till förståelse. Det senare är ett inte alldeles ovanligt förekommande problem i etnologiska studier, men inte här. *Jakten på konsensus* är med andra ord en studie som bör läsas och diskuteras bland landets etnologer, inte minst på grund av Martinssons vilja att skapa en ny dynamik kring klassanalysen. Detta är ett område som legat i etnologisk träda sedan 1980-talet, men som förhoppningsvis åter är på väg att bli ”salongsfärdigt” i etnologiska kretsar. Här bör det kanske understrykas att Martinsson genomför sin klassanalys med hjälp av nya frågor, metoder och teoretiska inspiratörer.

Studien rymmer ytterligare en intressant aspekt, den är i sig ett strålande exempel på forskningsprocessens oförutsägbarhet och belyser betydelsen av att vara lyhörd under fältarbete. Ursprungligen skulle Martinssons forskning nämligen kretsa kring mångfaldsarbete vid en större europeisk industrikoncern. Anledningen till detta var att ägaren hade gjort sig till förespråkare för mångfald i arbetslivet; i koncernen skulle det finnas utrymme för ”olika sorters människor”. Detta var givetvis inte kopplat till en filantropisk ambition, tanken var snarare att en ”kreativ mix” skulle göra företaget mer dynamiskt och därmed också mer konkurrenskraftigt på marknaden. Martinssons initiala syfte var därför att undersöka vad som hände när mångfaldsretoriken omsattes i konkret handling i vardagen, i arbetslivet, men hon ville också förstå ”mer om hur föreställningar om olikhet människor emellan relaterades till ekonomi” (s. 7). När fältarbetet inleddes kom Martinsson dock att distansera sig från denna ambition eftersom vardagen tedde sig fylld av konflikter som inte föreföll vara direkt relaterade till mångfaldsproblematiken.

Konflikterna handlade om ”arbetsfördelning, om hur man motiverades till arbete och vilken inställning man skulle ha till det [...]. Där förekom också strider om arbetsfördelning knutna till förståelse av kön, sexualitet, klass och nationalitet”. Dessa strider och konflikter stod i bjärt kontrast till tanken om mångfald som en

kreativ mix. De stod också i ett motsatsförhållande till en inom koncernen ofta upprepad retorik om behovet av att "alla måste sluta upp". Det fanns, annorlunda uttryckt, knappast konsensus kring mångfaldstänkandet. Men inte heller fanns det en enkel kategoriserings- eller identifikationsprocess som kunde förstås utifrån ett traditionellt klassperspektiv. Arbetstagare stod förvisso mot arbetsgivare, men det fanns betydligt fler gränsdragningar, konfliktlinjer och identifikationsprocesser än så. I striderna åskådliggjordes strävanden efter och manifestationer av gemenskaper som inte omedelbart var klassrelaterade: "Det kunde vara att sträva efter att skapa klassgemenskaper, men också att önska manlig respektive svensk gemenskap" (s. 8).

Det var insikten om att en komplex väv av inkludering respektive exkludering ständigt pågick på ett vardagligt plan som fick Martinsson att förändra studiens fokus: "Det blev spänningen mellan å ena sidan striderna och oenigheterna om hur arbete, ekonomi och arbetsfördelning skulle förstås och å andra sidan strävanden efter uppslutning och inkludering som jag kom att intressera mig för. Det handlade om vilket verklighetsperspektiv som skulle gälla, om möjligheter att vara kritisk och om vilken tolkning av ekonomi och arbetsdelning och därmed också av klass, kön, sexualitet och nationalitet som skulle göras giltig" (s. 8f). Efter att ha läst boken kan jag bara konstatera att Martinssons ödmjukhet inför forskningsuppgiften, jag dristar mig att kalla det ett rörligt sökarljus, har visat sig vara en framgångsrik strategi. Hon lyckas dessutom med den svåra uppgiften att fördjupa förståelsen av dessa flerfacetterade och många gånger svårfångade identifikationsprocesser. I inte ringa utsträckning beror detta alltså på hennes väl genomförda fältarbete.

Fältarbetet genomfördes under ett års tid. Martinsson befann sig på koncernen och ett dotterbolag veckovis, som längst tre veckor i ett sträck. Under fältarbetet gjordes ett 40-tal intervjuer med såväl arbetstagare som arbetsledare. Det var under dessa perioder som hon kom att få inblick i hur gemenskaper och föreställningar skapades, löstes upp och konfigurerades på nya sätt: "Ofta handlade det om att en och samma informant kom att röra sig mellan olika perspektiv, olika föreställningar." Men det var inte bara informanterna som rörde sig mellan olika föreställningar utan även Martinsson själv var i rörelse: "Såväl mina rörelser mellan olika platser som informanternas rörelser mellan olika föreställningssammanhang utgör kärnan i boken" (s. 10). Utöver observationer och intervjuer består materialet av

reportage från dagspress, radio, tv och tidningar såsom *Veckans Affärer*. En sista materialkategori består av observationer och skriftligt material från näringslivets konferenser och seminarier samt näringslivsretorik från statliga myndigheter. Tillsammans bildar materialet en rik källa att ösa ur och det genererar, som nämnts, skarpa iakttagelser och analyser.

Finns det då inga svaga punkter i denna studie? Om en försiktig kritik ska föras fram riktar den sig mot Martinssons sätt att skriva in sig själv i studien. Hon redogör ingående för hur hon i egenskap av bl.a. forskare, kvinna, medelklass och mamma kom att inkluderas och exkluderas i arbetslivets olika gemenskaper. Här kan jag emellanåt få en svag känsla av att hon överskattar sitt innanförskap, inte minst när hon jämför sig med de extraanställda på dotterbolaget – en i ekonomisk mening utsatt grupp. Förvisso är livet i akademien inte en dans på rosor, något som har blivit smärtsamt tydligt på senare tid då nedskärningsdiskussioner inom humaniora förs över i princip hela landet. Nu är jag emellertid inte beredd att ifrågasätta Martinssons resultat på grund av detta. Oavsett om hon verkligen har kommit att inkluderas på basis av gemensamma erfarenheter eller inte så är det uppenbart att de iakttagelser och analyser som görs i studien framstår som väl underbyggda. Martinsson menar för övrigt att gemenskapen aldrig var fullständig, stabil eller för evig. Denna, gemenskapens föränderliga karaktär, är dessutom en av bokens huvudpoängar:

Gränserna mellan vad vi delade och inte delade var aldrig givna och inte heller förutsägbara. Inte minst denna erfarenhet fick mig att sträva efter en kritisk förståelse av kön, klass och etnicitet som inte syftade till att slå fast gränser eller tala om vad som var typiskt för den ena eller den andra. Istället blev det viktigt att undersöka de många föreställningar som fanns och fundera över deras kraft att placera oss i olika rum, vid olika maskiner, med olika uppgifter och eller begränsa eller möjliggöra rörelser mellan dem (s. 14f).

Samtidigt som Martinsson skriver om föreställningars kraft så innebär detta givetvis inte att hon undviker att belysa motstånd, motsträvighet och subversion av dessa krafter. Detta är aspekter som ständigt återkommer i form av små triviala ifrågasättanden av rådande normer, men också i regelrätta stridigheter. Möjligen är det här, i diskussionerna av konflikt och motstånd, som Martinsson levererar det kanske viktigaste bidraget till vår förståelse av hur samhället, här studerat genom en ar-

betsfördelning och gemenskap, är organiserat. ”Varken klasskampen eller någon annan kamp kan förstås som något entydigt utan måste analyseras och dekonstrueras intersektionellt. Om inte detta görs innebär det ett fortsatt osynliggörande av hierarkiserande krafter” (s. 219). För att förändra detta, för att möjliggöra ett synliggörande, krävs en ”disharmonisk allians” (s. 220) som innebär att strider accepteras som en del av (den kritiska) gemenskapen. I jakten på konsensus, skulle man kunna påstå, är det inte målet – konsensus – som är viktigt, utan resan dit är målet: det är genom stridigheter och konflikter som insikt och utveckling springer.

Fredrik Nilsson, Lund

Georg Drakos: *Berättelsen i sjukdomens värld: Att leva med hiv/aids som anhörig i Sverige och Grekland*. Brutus Östlings bok-förlag Symposion, Stockholm/Stehag 2005. 240 s. ISBN 91-7139-718-3.

”Att lida i tysthet” har länge och i många sammanhang uppfattats som ett ideal, särskilt för kvinnor. Smärta och lidande har setts som människans lott i livet och kanske rent av som en gudasänd påminnelse om livets korthet och lyckans förgänglighet. Att med tapperhet och tystnad uthärda det lidande man blivit beskärdd blev därmed ett tecken på att man förmådde möta livets villkor med fördragsamhet och förnöjsamhet. Den som allt för högt och ofta talade om sin sjukdom uppfattades närmast som ett barn, utan förståelse för att alla hade sitt kors att bära. Med den moderna medicinen förändrades dock denna syn på det tysta lidandet. Istället framhölls vikten av att vara uppmärksam på tidiga tecken på sjukdom och berätta om dessa för anhöriga och läkare så att motåtgärder kunde sättas in så snabbt som möjligt. Den sjukes berättelser om sitt lidande var också en del av förutsättningarna för det diagnostiska arbetet och den delade sjukdomserfarenheten gjorde lidandet mer begripligt och hanterbart.

Men detta gällde inte alla sjukdomar. Det fanns de som var så skambelagda att de borde förbli hemliga, kanske till och med för läkaren. Naturligtvis gällde det i första hand de sexuellt överförbara sjukdomarna, men även andra borde kringgärdas med tystnad, då de bar vittnesbörd om ett osunt leverne eller fattigdom. Cancer var t.ex. något som man ofta lät bli att berätta om eller så försökte man dölja sjukdomstecknen. Kanske för att den var så skrämmande att människor drog sig undan

eller behandlade den sjuke som redan död.

Georg Drakos har med sin nya bok återvänt till och vidareutvecklat tankar från doktorsavhandlingen *Makt över kropp och hälsa* från 1997 och nu är det de anhöriga till människor med hiv/aids som står i centrum för intresset. Boken handlar om de anhörigas sätt att berätta om sjukdomen och med ett fokus på relationen mellan tystnad och berättelse. Tystnaden blir i det sammanhanget rent av en del av berättelsen. En central fråga i boken är vad en sjukdomsberättelse är för något, hur den förhåller sig till och samspelar med erfarenheter av sjukdom och hur den kan gestaltas genom tystnad.

När det gäller en sjukdom som hiv/aids finns berättelser och tystnader på såväl individuell som samhällelig nivå. Under sjukdomens blott kvartsekellånga historia kan i det senare fallet flera faser noteras. Till att börja med möttes sjukdomen med en påtaglig tystnad, förmodligen som en följd av att den ansågs bara ha betydelse för marginella grupper av befolkningen, men efter några år fick den en mycket omfattande massmedial uppmärksamhet med mänsklighetens undergång som ett möjligt framtidsscenario. Med ett fyndigt ord talar Drakos om ”populärepidemiologiska” berättelser om uppkomsten och spridningen av hiv/aids som ibland även parades med olika konspirationsteoretiska antaganden om hur sjukdomen hade skapats med avsikt att begränsa vissa befolkningsgrupper. En ny tystnad blev dock möjlig genom tillkomsten av bromsmediciner, som medförde att många smittade i västerlandet kunde leva ett relativt normalt liv. Sjukdomens snabba spridning framförallt i Afrika väckte inte samma massmediala intresse och bagatelliserades av myndigheter och politiker. En mycket uppmärksam konferens i Durban i Sydafrika år 2000 hade ”Breaking the silence” som motto, men det var inte alldeles klart vilkas tystnad man ville bryta: de sjukas, de anhörigas, myndigheternas eller läkemedelsbolagens.

Då Drakos genomfört intervjuer i såväl Grekland som Sverige har det visat sig att även kulturella skillnader har betydelse för hur man skall tolka dessa berättelser om anhörigas sjukdom. Familjeförhållandena ser olika ut och det finns även stora olikheter när det gäller hur anhöriga och bekanta engagerar sig i och möter den enskildes sjukdom. Medan till och med ganska obetydliga sjukdomar i Grekland blir föremål för många besök och ett öppet deltagande från anhöriga, möts sjuka i Sverige ofta av diskretion eller rent av tystnad. De skillnader som finns mellan dessa båda länder om hur öppet man bemöter homosexuella relationer har naturligtvis påverkat